

Dominique Perrault – Michal Bogár – Ľubomír Králik – Ľudovít Urban (eds.): Bratislava metropolis

Bratislava: Spolok architektov SR 2014, 268 s. ISBN 978-80-88757-77-1

Slovensko-francúzsky publikácia *Bratislava metropolis* vznikla pod vedením dvoch architektonických ateliérov (Dominique Perrault architecture a Bogár Králik Urban). Je multidisciplinárnym príspevkom o premenách Bratislavy a potenciáloch mesta byť či stať sa skutočnou metropolou. Jej autormi sú odborníci z viacerých vedných disciplín, ktorí sledujú mesto v historických, architektonických, urbanistických, krajinárskych, etnologických, sociologických i filozofických súvislostiach. Aj keď práca sa zaoberá predovšetkým Bratislavou, je podnetnou pre odborníkov skúmajúcich akúkoľvek metropolu v európskom, ale hlavne stredoeurópskom regióne.

Keď hovoríme o termíne metropola (metropolis), je potrebné začať definíciou, ktorú čitateľom v kapitole *Mesto na okraji, ale v centre diania* jasne približuje historička Žofia Lysá: „Pôvodne – v starovekom Grécku – slúžil na pomenovanie materského centra vo vzťahu ku kolónii. Neskôr – v antickom Ríme – označoval hlavné mesto provincie. V stredovekom Uhorsku znamenal predovšetkým sídlo arcibiskupa, z čoho vzniklo aj označenie metropolita pre arcibiskupa. V modernej slovenčine pomenúva centrum regiónu či štátu a často sa používa ako synonymum hlavného mesta či strediska (obchodu, módy, kultúry, hudby). Význam slova metropola sa však posúva ďalej, v súčasnosti označuje časť väčšej územnej jednotky alebo zoskupení nazývaných metropolitný región či metropolitné spoločenstvo.“ (s. 98)

V úvodných dvoch kapitolách publikácie sa Dominique Perrault všeobecne zamýšľa nad rozdielmi medzi tzv. historickým mestom, ktoré je súvisle zastavané a jasne ohraničené, a metropolou, ktorá sa vyznačuje otvorenosťou, nesúvislosťou a roztrieštenosťou. Hlavným objektom jeho analýzy je pojem „prázdna“. V metropole sa prázdno, t. j. otvorené, nezastavané miesta, zahŕňajúce medzipriestor i perifériu s prírodnými a poľnohospodárskymi plochami, striedajú so zastavanými miestami. Perrault chápe prázdno ako substanciu, nie absenciu. Prázdny priestor v jeho ponímaní neznamená odumretý či zanedbaný priestor ani priestor, ktorý treba nevyhnutne zastavať. Výstižne to opisuje slovami: „Obývať, obsadiť alebo pretvoriť mesto neznamená za každú cenu ho vybudovať ani vymedziť mu presné určenie. Bolo by možné vybudovať miesta bez vymedzeného účelu, akými boli v minulosti trhoviská alebo miesta pre kočovníkov bez trvalého bydliska, mobilné zariadenia, veľké prístrešky, ktoré by sa mohli obývať, zmontovať, demontovať a preniesť. Osobitosťou prázdneho priestoru je, že zahŕňa nekonečné množstvo možností.“ (s. 28) Už tu nám Perrault možno až provokatívne podsúva otázky o súčasných praktikách v postsocialistických stredoeurópskych metropolách, kde developeri striehnú

na každé voľné priestranstvo, ktoré by bolo možné „zastavať“. Tak isto nás môže niektorých inšpirovať a iných provokovať Perraultova poznámka o možnosti využiť „prázdno“ ako miesto pre ľudí bez trvalého bydliska, mobilný prístrešok a prechodný domov – a tieto slová písal ešte pred „prepuknutím“ migračnej krízy...

Po úvodných Perraultových kapitolách nasledujú časti zamerané na samotnú Bratislavu. Architekti *Michal Bogár*, *Lubomír Králik* a *Ludovít Urban* (zároveň editori) sa venujú kategórii medzipriestoru, ktorý výstižne označili antropologickým termínom „obrady prechodu“ (rites de passage). V ich ponímaní sa všetky tieto prechody odvíjajú predovšetkým od prirodzenej geografickej hranice Dunaja, ktorá ovplyvnila dejiny – v rôznych historických obdobiach spájala, alebo oddeľovala rôzne kultúry i rôzne štátne útvary. A každý obyvateľ Bratislavy prežíval tieto obrady prechodu inak – podľa toho, v ktorej dobe žil, a aká priepustná bola hranica prechodu. Metropolitný charakter Bratislavy sa často opisoval cez metaforu brány – významného mesta na hranici. V období Rakúsko-Uhorska to bola „uhorská brána“ (porta hungarica), po vzniku prvej Československej republiky „bratislavská brána“, ktorá bola cestou do sveta, k medzinárodným vzťahom. (s. 36) Avšak, ak berieme do úvahy len samotné veľkostné kritérium pre metropolu (v 19. st. nad 100 000 obyvateľov, v súčasnosti nad 1 milión obyvateľov), Bratislava vždy bola porovnateľná len s provinčnými rakúsko-uhorskými mestami ako Graz, Brno, Záhreb a pod., v širšom pohľade však bola (a znova je) súčasťou širokej metropolitnej oblasti, ktorá spája Viedeň, Bratislavu, Győr a ďalšie mestá a obce v regióne. V tomto kontexte je práve potenciál takmer nedotknutého medzipriestoru v Bratislave (nečitateľného „prázdneho“ priestoru voľne prechádzajúceho z prísne stráženého územia bývalej železnej opony s mnohými prírodnými plochami do územia susednej krajiny – Rakúska) zaujímavou výzvou pre odborníkov, plánujúcich ďalšiu urbanizáciu tohto územia. Autori kapitoly zdôrazňujú dôležitosť uchovať nedotknuteľnosť a prázdno určitých lokalít v tomto metropolitnom medzipriestore s cieľom poznania a terapie tohto územia, čo nazývajú pojmom „urbi-punktúra“. (s. 50)

Vladimír Šimkovič sa v kapitole *Poloha a osud mesta na hranici* venuje fenomenológii priestoru, t. j. vzťahu človeka a okolitého prostredia (objektívneho – racionálneho a subjektívneho – pocitového a zmyslového). Na Bratislavu sa pozerá cez rôzne geografické a historické obrazy, kategórie a narácie, ako sú: more, Dunaj, brod, začiatok osídlenia, Kelti, Rimania a Germáni – rieka ako priepustná hranica, Avari a Slovania – hranice civilizácií s priechodovými hranicami, stredoveké mesto, barokové mesto, kapitalistické mesto chameleón, socialistické mesto a nový začiatok (kde sme a čo máme robiť). Podľa Šimkoviča Bratislava prežila svoj vrchol v barokovom období, keď zažívala slávu nemecky hovoriaceho hlavného mesta Uhorska a výletného

miesta pre cisársku Viedeň. Šimkovič si kladie otázky, ako môžeme v súčasnosti zmeniť náš „spôsob uvažovania smerom k hlbšiemu chápaniu významov prostredia, ktoré prekračuje technokratické prístupy smerom k všeobecnejšiemu (filozofickejšiemu?) uvažovaniu“. (s. 76)

Ďalšie kapitoly publikácie prinášajú úvahy o Bratislave ako (možnej?) metropole z pohľadu sociálnych a humanitných vedcov. Historička *Žofia Lysá* mapuje historické priesečníky vývoja mesta od jeho vzniku v 9. storočí po súčasnosť s dôrazom na aspekty metropoly v kontexte rôznych dôležitých kontaktov, predovšetkým historických (prepojenie Bratislavy s Viedňou, Budapešťou, Brnom, Šopronom, Trnavou a inými mestami) a regionálnych (úzky vzťah s okolitým agrárnym, najmä vinohradníckym zázemím, ktoré bolo pre Bratislavu významným zdrojom príjmov i urbánnej identity). Etnológ *Peter Salner* na základe dlhodobého výskumu Bratislavy z pohľadu vzťahov a spolužitia rôznych kultúr a skupín v skratke a výstižne opisuje zmeny premien štruktúry obyvateľstva (vrátane vzostupu a pádu – a naopak – rôznych spoločenských skupín) a následne zmeny nálad, názorov, postojov na formovanie priestorov v rozličných historických obdobiach. Salner umocňuje a zároveň spochybňuje obraz Bratislavy ako metropoly: je to najmenšia metropola alebo najväčšia dedina? Odpoveď necháva na čitateľa.

Sociológ *Lubomír Faltán* sa zamýšľa nad Bratislavou ako metropolou v trojhraničí. Venuje sa samotnému pojmu a charakteristickým znakom metropoly, ktoré na základe viacerých autorov zhŕňa do štyroch kategórií: veľkosť, výnimočnosť služieb, inštitúcií a vybavenosti, inovačný potenciál vo sfére technickej i v iných sférach a výnimočnosť a špecifickosť miesta. Zdôrazňuje tiež dôležitosť súčasného postavenia mesta v nadnárodných mestských sieťach, v ktorých sa koncentruje moc a kontrola. Je Bratislava mestom, ktoré možno nazvať metropolou? Historicky až do obdobia druhej svetovej vojny mala Bratislava nadnárodný a multietnický charakter, po vzniku socialistického štátu sa stala skôr regionálnym centrom, hoci leží na hranici troch štátov. Faltán sleduje mesto cez všetky znaky metropoly i jeho špecifikum, akým je napr. cezhraničná suburbanizácia. Podľa neho má Bratislava potenciál stať sa súčasťou stredoeurópskeho metropolitného regiónu (Viedeň – Bratislava – Brno – Győr – Budapešť), otázkou je, do akej miery svoje príležitosti využije.

Zoja Droppová a *Zuzana Hudeková* sa pozerajú na mesto v širšom regionálnom, krajinárskom a kultúrnom kontexte. Zaujímajú ich významné kultúrne cesty, lokality kultúrneho a prírodného dedičstva v okolí Bratislavy a ich využitie v cestovnom ruchu. Po ich kapitole nasledujú rozhovory s Dominiquem Perraultom, ktoré sú inšpirujúcim čítaním pre každého, kto sa zaujíma o rozvoj súčasných miest a metropol. Publikáciu uzatvárajú úvahy filozofa *Miroslava Marcelliho* o meste, mieste, čase a rytme. Marcelliho názory sa odvíjajú od

významných mysliteľov, bádateľov i urbanistov, ktorí o meste písali (Arendtová, Rossiaud, Barthes, Foucault, Lefebvre či Le Corbusier) a sám ponúka zamyslenia nad jeho zmenami i miestom v súčasnej spoločnosti.

Publikácia Bratislava metropolis je unikátnym súborom rôznych pohľadov na mesto všeobecne i na mesto Bratislavu. Pestrosť názorov odborníkov z rôznych vedných disciplín a osviežujúce príspevky francúzskeho architekta Dominiquea Perraulta robia knihu „čitateľnou“ a inšpiratívnou pre širokú odbornú, ale aj ostatnú verejnosť a ponúkajú mnoho podnetov pre každého, kto sa akýmkoľvek spôsobom zúčastňuje na tvorbe mesta – či je to architekt, urbanista, krajinár, sociológ, etnológ alebo občiansky aktivista.

Alexandra Bitušíková
Ústav etnológie SAV, Bratislava